

153). Forf. har i hvert fald ikke kunnet overbevise mig om at det er muligt.

Det foregående har næsten udelukkende været indvendinger, men mest mod noget som der kan være forskellige meninger om. Det viser at bogen ikke blot er meget oplysende, men at den også har den gode egenskab at kunne rejse diskussion. Den har vakt interesse og vundet berettiget anerkendelse også uden for Danmark. Jeg anbefaler den varmt til alle historisk interesserede her hjemme, som har en fremmedordbog ved hånden og ikke er bange for at tænke sig godt om når de læser.

POVL BAGGE

ROLF TORSTENDAHL: Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920. *Studia Historica Upsaliensia*. Scandinavian University Books. Norstedts. Uppsala 1964. 426 sider. 48 sv. kr.

Så sent som i 1954, på den nordiske historikerkongres i Åbo, kunne man opleve at se de svenske historikere stå over for hinanden i to stærkt uenige grupper, en uppsvensk med Nils Ahnlund som den centrale skikkelse overfor en sydsvensk eller Weibullsk. På den ubefæstede danske student virkede ikke alene diskussionens skarphed chokerende, også dens indhold overraskede: hvordan kunne kildekritik blive genstand for en »princip-debatt« som om det drejede sig om en livsanskuelse?

Man bliver mindet om situationen under læsningen af Rolf Torstendahls disputats, selv om den kun indeholder enkelte af præmisserne til den. Når Torstendahl har valgt kildekritik som sit ene undersøgelsesaspekt og indledningsvis bestemmer den som afgørelse af kildernes troværdighed ud fra pluralitet, kronologi, tendens og afhængighed, altså i den fuldt udbyggede form som den fik i den klassiske metodelære, er det nok under indtryk af den epokeskabende betydning, man har tillagt netop Lauritz Weibulls kildekritik. Det er imidlertid disputatsens tese, at det principielt nye, som Lauritz Weibull ved sin tiltrædelse af professoratet i Lund i 1919 blev den første exponent for ved svenske universiteter, ikke var kildekritik, men det empiriske videnskabssyn, der stod i modsætning til den idealistiske opfattelse af, hvad historie som videnskab er, som havde været et fællestræk for alle svenske universitetshistorikere, siden Geijer i 1817 blev professor.

Bogens disposition er kronologisk, og inden for hver generation undersøges dels kildekritikken, dels videnskabssynet, men med understregning af interrelationen mellem de to kategorier. Til de ovennævnte fire fremgangsmåder til afgørelse af kilders troværdighed følger forfatteren en femte, der i den første del af perioden var langt den hyppigst anvendte,

sagkritikken, vurdering efter, hvad man ud fra almindelig erfaring og øvrigt kendskab til problemet må regne for rimeligt. I det store og hele er Torstendahl åben over for de skiftende tiders forskellige materialebehandling, men når han for eks. om Fryxell noterer, at tidsforholdet mellem begivenheden og kilden ikke synes at have spillet nogen rolle for ham, er der et anstrøg af noget normativt, hvilket vist er en uundgåelig følge af at iagttage fortidens historieforskning ud fra en opfattelse af kildekritikken, der hører en senere tid til.

Det idealistiske historiesyn var påvirket af den romantiske filosofi, især af Schelling og Hegel, ifølge hvilken historiens endemål var en harmoni mellem nødvendighed og frihed, og statsliv og retsvæsen blev den sfære, hvori udviklingens stadier kunne følges. Man betonedede nødvendigheden af dokumentation, men med Hegels vending skulle erfaringen støbes i aprioriske begreber. I Geijers videnskabssyn blev helhedsopfattelsen central, forstået som en kunstnerisk enhed af materialets mangfoldighed. I praksis betød det, at staten blev det princip, som enkeltforeteelserne blev sat i relation til. For Geijers elever spillede kildekritiske problemer en langt større rolle, men også de dyrkede med forkærlighed den store politik; statslivet bestemte emnevalg, kildemæssig og moralsk bedømmelse. Dog gav kun en enkelt af Geijers efterfølgere, C. Th. Odhner, den fulde idealistiske begrundelse herfor, stærkt påvirket af den svenske filosof Boström: historiens systematiske (= videnskabelige) karakter er bestemt af, at alle momenter sættes i forhold til et princip; ved at lade de ideelle kræfter, nationen, menneskeligheden og religionen, fremtræde som de egentlige drivkræfter kan historikeren vække det forgangne til live (s. 167).

Statsidealismen er det ene fællestræk for svenske universitetshistorikere før 1919, det andet er den plads de indrømmede det mulige, det sandsynlige i det historiske forløb. De gjorde det vel oprindeligt på grund af et mangelfuldt kritisk apparat, men selv da man vandt fastere kriterier for vurdering af kildernes troværdighed, holdt de fast ved det principielt (Hjärne) eller praktisk (Stavenow) umulige i at nå den fulde sandhed om fortiden.

Uden for denne herskende retning stiller Torstendahl en række historikere, der ikke havde tilknytning til universiteterne. Som den stadige genstand for Geijer-skolens kritik og derved som anledning til disse historikers omvurderinger af problemer og kilder står Fryxell, »de intressanta partikulariteter« mand, der så fortiden i lyset af dens ledende skikkelser og deres karakter. Han var empirist i den forstand at han lagde vægt på kildehenvisninger og på at finde nye oplysninger i kilderne, men kildekritiker var han, som tidligere antydet, ikke, og da han efterhånden tilegnede sig det herskende syn på staten som det ordnende princip for historieskrivningen, synes den linie, Torstendahl

drager mellem Fryxell på den ene side, universitetshistorikerne på den anden, noget hårdt optrukket, når det gælder videnskabssynet.

Man kan heller ikke blankt acceptere Torstendahls konklusion efter en redegørelse for Geijer-skolens overvejelser over forskellige kildegrubers værdi. Man skelnede mellem offentlige og private kilder og satte de første, protokoller, officielle skrivelser o. l., over de sidste, breve, memoarer, partiskrifter o. a., hvilket klart fremgår af en udtalelse af Uppsala-professoren Malmström (citeret s. 183), der både fremhæver de officielle aktstykkers ydre korrekthed og enkeltpersonernes skrifers ensidighed. Om de sidste har han i anden forbindelse sagt: »Det är genom förkärleken för detta slag av historiska källor, som man förvärfvar vanan att härleda stora händelser ur små tillfälligheter« – det samme som N. Tengberg fra Lund bebrejder Fryxell, nemlig at han af rygter og sladder i ministerrelationer og partiskrifter er blevet forledt til at søge begivenhedernes årsager i »lumpna personliga begär och småaktiga ränker« (s. 185). Dette resumerer Torstendahl på følgende måde: »Historikerns förnämsta uppgift måste vara att följa dessa idéväsens, staternas utveckling. Djupast måste han förklara och tolka alla skeenden utifrån statens historia. Om materialet gav andra förklaringar, måste de avvisas som futtiga, lumpna. De empiriska resultaten måste underordna sig den idealistiska grundsynen« (s. 212). – Men havde fortalerne for de offentlige kilders særlige værdi ikke valgt det materiale, der forekom dem mest repræsentativt for den del af historien, de studerede, og er det ikke også en form for empiri?

Noget andet er, at inddelingen i offentlige og private kilder naturligvis er alt for grov. Bogen giver en interessant skildring af, hvordan synet på de diplomatiske indberetningers kildeværdi forandrede sig, så at de gled over fra den officielle til den private gruppe og efterhånden blev helt underkendt, indtil Martin Weibull i sin undersøgelse af »Mémoires de Chanut« viste vejen til en udnyttelse af denne form for materiale.

Blandt andre »out-siders« nævnes Hans Hildebrandt, der overordnede kulturhistorien over den politiske, og Hans Forssell, der dels ønskede mere vægt lagt på socialhistorien, dog inden for statslivets rammer, dels stillede stærke krav om de historiske påstandes bevisbarhed. Det er en følge af disputatsens problemstilling, at Forssell kommer til at stå i modsætning til universitetshistorikerne, blandt hvilke han stod Harald Hjärne nær både personligt og politisk, og man spørger sig selv, om ikke den forskel i deres videnskabssyn, man her får indtryk af, hænger sammen med deres forskellige emner – Forssell interesserede sig især for administrations- og erhvervshistorie og brugte meget statistisk materiale.

Af Hjärne får man et interessant og nuanceret billede. Hans mangeårige og betydningsfulde indsats som universitetslærer bevirkede, at han i vid udstrækning udtalte sig om metodiske spørgsmål, og Torstendahl

har da også foruden hans egentlige historiske forfatterskab kunnet udnytte hans forelæsningsmanuskripter, ikke mindst to rækker holdt som »Inledning till historiens studium« i henholdsvis 1894–95 og 1908. Man noterer sig for det første Hjärnes selvstændige kildesystematik; over for inddelingen i private og offentlige kilder satte han det langt mere dybtgående skel mellem umiddelbare – »kvarlevor och alster av själva den utveckling, som skal skildras« – og middelbare kilder, der formidler viden gennem andres erfaringer; men samtidig betonedede han, at grupperingen skiftede efter problemstillingen, en parallel til Erslevs synspunkter, men ganske uafhængig af dem.¹ Interessen for materialeanalysen var særlig karakteristisk for det første stadi af Hjärnes virke, senere beskæftigede han sig i højere grad med syntesen. Han gav kontinuitetstanken en ny dimension ved påstanden om, at folkets bevidsthed om dets fortid var en virksom faktor i dets planlægning af fremtiden. Torstendahl understreger Hjärnes relativisme, der gav sig udtryk både i hans tanker om at nå den fulde sandhed om fortiden og i historikernes mulighed for at forholde sig objektivt til deres stof. Han lagde vægt på en psykologisk indføling i fortiden, men da menneskenaturen ikke var ens til alle tider, måtte den opnåede viden blive af relativ gyldighed. Sandheden var uopnåelig – ligesom objektiviteten. Æstetisk objektivitet betragtede han som direkte vildledende – det var Cæsars *De bello Gallico* et eksempel på. Historikerens personlighed ville altid gøre sig gældende i emnevalg og opfattelse, og derfor måtte den ikke skjules. Men domme måtte man ikke; objektivitet betød »helt enkelt, att vetenskapen sysselsätter sig med sitt eget föremål och ej med något annat« (s. 290). Helt kunne bimotiver dog ikke undgås, og Hjärne interesserede sig levende for at stække subjektivismens indflydelse, især i form af nationalisme, over hvilken han satte universalisme: at synsfeltet udvidedes til hele det relevante område, nordisk, germansk eller europæisk. – Fremhævelsen af Hjärnes nære tilknytning til Rankerenæssancen og hans bidrag til diskussionen med Lamprecht er et af Torstendahls væsentligste forsøg på at sætte en historiker ind i et åndshistorisk miljø.

Delvis ude af sammenhæng med skildringen af de enkelte historikers kildekritik og videnskabssyn giver bogen en udmærket fremstilling af de skiftende principper for kildeudgivelse i Sverige. Ved midten af det 19. årh. var Guizot's *Monuments inédits* forbilledet, men under stadig diskussion om, hvilke krav historikerne måtte stille til kildeudgaverne i form af nøjagtighed og kontrolmulighed, blev teknikken mere og mere raffineret med *Monumenta Germaniæ Historica* som mønster fra 1820'erne. Diskussionen om editionsprincipperne virkede skolende på

¹ Muligvis er det tværtimod Hjärne, der har inspireret Erslev til den mere udtalte relativisme i anden udgave af hans „Grundsætninger“, „Historisk Teknik“ fra 1911, se K. Fabricius i *Hist. Tidsskr.* 10. rk. V, s. 399.

kildekritikken, og således var alle elementer i den klassiske kildekritik kendt før Lauritz Weibulls gennembrud som kritisk historiker med »Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000«, trykt i 1911. Dette er baggrunden for Torstendahls påstand om, at det ikke var på dette område Weibull skabte epoke, selv om hans enestående konsekvens og særlige indsats i traditionsanalysen med rette fremhæves.

Derimod afveg Lauritz Weibulls videnskabsyn fra det, der hidtil havde været dominerende ved de svenske universiteter, fordi det ikke indrømmede plads til andet end det videnskabeligt konstaterbare. Torstendahls kilder er her – foruden Weibulls historiske produktion fra perioden 1911-19 – de to polemiske indlæg, »Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning« fra 1913 og »Historisk-kritisk metod och nutida svensk historieforskning« fra 1918. I det sidste gav han blandt sine tanker om forudsætningen for, at historie var videnskab, følgende retningslinier for den historiske konstruktion: »Den historiska konstruktionen har enligt min uppfattning endast och allenast att röra sig på grundval av såsom säkra ur källorna utvunna historiska fakta, den har endast att röra sig på grundval av alla dessa fakta i deras fullständighet, icke i strid utan i genomförd överensstämmelse med dem; och själva den tankeoperation, genom vilken mängden av det historisk vetbara stoffet konstruktivt ökas, slutligen att följa en sträng logiks strängasta lagar« (s. 357). Der er her mindelser om Arups Grønbech-recension fra 1914, men der er, som Torstendahl påpeger, en principiel forskel i de to forskeres opfattelse af det sidste led i historikerens arbejdsproces: den plads, Arup gav den af kildestudiet tøjløse digtekunst, lod Weibull stå åben, for der fandtes problemer og perioder, der ikke kunne behandles inden for den historiske videnskabs rammer.

I hele sit syn på »les opérations synthétiques« stod Weibull den franske metodelære i Seignobos' udformning nær, og Torstendahl har givet en klar fremstilling af denne metodeteoretiske retning, som han betegner som »uttunnad positivism«; men man kunne nok have ønsket en nærmere drøftelse af historieforskningens forhold til den filosofiske positivism, således som det sker for romantikkens vedkommende.

Lauritz Weibulls udtalelser om teoretiske spørgsmål var ikke særlig udførlige og må uddybes ved at studere hans praksis, det vil sige hans kritik af ubegrundede hypoteser og letsindige kombinationer i andres arbejder, for selv gav han sig ikke den blottelse – som Arup – at inkludere sig på synteser, med en enkelt undtagelse fra hans senere år. Derfor er det ikke underligt, at kildekritikken fik en så fremtrædende plads i eftertidens vurdering af hans gerning.

Hermed er en af forudsætningerne for den diskussion mellem svenske historikere, der blev omtalt i indledningen, fremlagt: kildekritikken var, om ikke et livsanskuelsesspørgsmål, så dog hovedelementet i den ene af

parternes videnskabsyn. Også det træk, der især vakte oppositionen mod Lauritz og Curt Weibull, nævner Torstendahl, nemlig den ødelæggende virkning på den traditionelle opfattelse af fædrelandets historie, som deres forskning fik. Det omtales også, at Lauritz Weibull ved kun at beskæftige sig med det videnskabeligt anvendelige, empiri reguleret af kildekritik i forbindelse med logisk konstruktion undlod at tage stilling til spørgsmål som den historiske sandheds gyldighed eller historikerpersonlighedens påvirkning af stoffet.

Derimod kommer Torstendahl ikke ind på, hvorfor stadig flere svenske – og danske – historikere accepterede dette videnskabsyn, på trods af at det var baseret på et temmelig snævert forskningsområde og var så mangelfuldt teoretisk udformet. Det hænger formodentlig sammen med dels brødrene Weibulls eminente logik, der som oftest gav dem sejren over deres modstandere, dels med mellemkrigstidens ideologiske situation. Den relativisme, som Rankerenæssancen og Hjärne gjorde sig til talsmænd for, indebar – hvad de selv indså og prøvede at forebygge – mulighed for en vilkårlig historiefortolkning, der satte sine hæsligste blomster i den nazistiske historieskrivning, over for hvilken mange historikere fremhævede det eksakte i deres videnskab, det, der kunne afgøres på logiske kriterier.

Det berørte problem ligger ikke alene uden for det foreliggende værks tidsafgrænsning, heller ikke dets snævre tematiske koncentration tillader en belysning deraf. Studiet af videnskabsynet hos århundredets historikere medfører omtale af visse filosofiske strømninger – det er forøvrigt ejendommeligt at notere, at der åbenbart ikke har været en marxist blandt periodens svenske historikere; undersøgelsen af kildekritikken leder til beskæftigelse med enkelte praktiske problemer såsom materialets tilgængelighed og de økonomiske forudsætninger for historisk udgivervirksomhed; men når spørgsmål som emnevalg, problemstilling og teoridannelse kun berøres sporadisk, bliver forbindelsen med tidshistorien spinkel, ikke mindst med den politiske. Historikernes virke i og for deres tid skal man ikke vente belyst i denne bog, der heller ikke ambitionerer at være en håndbog i svensk historieskrivning fra 1820 til 1920.

Inden for sin selvvalgte begrænsning har Rolf Torstendahl imidlertid ydet en imponerende præstation med sin disputats, på grund af sin beherskelse af emnet, skønt han kun har haft få forarbejder at støtte sig på, og på grund af den linie han har formået at lægge i det store og brogede materiale, en linie der måske af og til appliceres noget hårdt, men i det væsentlige virker overbevisende. Men i anmelderens øjne er hans største fortjeneste næsten, at han trods sin udprægede sans for systematik i vid udstrækning har kunnet føje sig efter tidernes og personernes forskellighed og derved give værdifulde fremstillinger både af flere

historikerens videnskabsyn og af drøftelsen af enkelte kildeproblemer, blandt hvilke hans minutiøse gennemgang af Martin Weibulls analyse af »Mémoires de Chanut« bør fremhæves, fordi den illustrerer vejen ad hvilken man nåede en fordybet indsigt i kildekritikkens muligheder.

INGE SKOVGAARD-PETERSEN

TROELS DAHLERUP: Studier i senmiddelalderlig dansk Kirkeorganisation. Kirkehistoriske Studier 2. Række Nr. 18. København, G. E. C. Gad, 1963. 186 sider. 19,50 kr.

I middelalderens og reformationstidens Danmark var der i mange henseender ensartede forhold i Lunde og Roskilde stifter. Både verdslige og gejstlige love stod hinanden nær, og på en mængde praktiske områder var der direkte forbindelser over Sundet. Det er på denne baggrund af særlig interesse at få kortlagt visse forskelle i stifternes organisation.

Bogens første del handler om »Lunde Stifts Landdekaner«. De blev indført i tiden omkring 1200 og svarede til de sydeuropæiske »ærkepræster«, en titel der aldrig har været brugt i Danmark. Forbilledet kan have været at finde i Frankrig eller eventuelt i Nederlandene. Hensigten med oprettelsen af de nye stillinger synes at have været den, at man ville udskifte de hidtidige landprovster med mere effektive medhjælpere for ærkebiskoppen. Iøvrigt var det vistnok kun en del af deres forgængeres funktioner, som de fik under sig.

Hvert herred havde i reglen sin dekan (der efter reformationen ligesom herredsofficialen forvandlede til herredsprovst). Landdekanerne hørte til lavgejstligheden, og kun enkelte steder – f. eks. på Bornholm – var den pågældende som en slags »stordekan« normalt medlem af domkapitlet i Lund. Landdekanen toges formentlig blandt ældre, veltjente sognepræster og var »den første blandt ligemænd« over for herredets præster. Han repræsenterede i særlig grad ærkebiskoppen, skulle overvåge, at stiftets statutter overholdtes, og at stiftstyrelsens befalinger udførtes.

Landdekanen var informationsled opad til ærkebiskoppen og nedad til gejstlighed og menighed. Han førte vistnok an i de lokale gejstlige gilder (præstegilder, kalenter) og skulle møde på stiftsynoden sammen med et par andre præster. Hans andel i jurisdiktion og administration var kun beskeden, idet ærkestiftets forvaltning var stærkt centraliseret. Det vides for senmiddelalderens vedkommende, og forf. formoder, ikke uden grund, at centraliseringen kan være etableret, da landdekanerne indførtes omkring 1200.

Den anden del af bogen handler om »Generalofficialatet i Roskilde«.